

УДК 614.21(09)(477)

В. С. КИЛІВНИК, П. В. ЦВЕНЬ (Немирів)

ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ САНАТОРІЮ «АВАНГАРД»

ДП «Клінічний санаторій «Авангард» ЗАТ «Укрпрофоздоровниця»

Вивчені та узагальнені історичні передумови створення санаторію.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: **санаторій, історія.**

Перша світова війна, що розпочалась 19.07 (01.08) 1914 р., важким тягарем лягла на плечі всього населення тодішньої Росії. Молот війни розкручувався з шаленою швидкістю, калічачи і тіла, і душі людей, залишаючи по собі колосальні руїни та людські жертви. Нескінченні залізничні потяги транспортували хворих та понівечених військових в тил на лікування в існуючі і щойно створені лазарети та шпиталі, часто - під егідою Червоного Хреста. Лише згодом Раднарком УРСР постановою від 20.06.1920р. встановив, що діяльність Українського Червоного Хреста підконтрольна Наркомздор'я. Головне Управління Червоного Хреста організувало санаторно-курортну справу і керувало нею в губерніях: Київській, Волинській, Подільській та Чернігівській. За погодженням з Наркомздор'я йому надавалося право організовувати та утримувати медико-санітарні заклади додатково до затверджених.

У Вінниці, в районі насінневого заводу, був розгорнутий лазарет на 1200 ліжок. В газеті «Подолія», № 93 від 10.09.1914 р. повідомляється, що в Немирові княгиня М. Г. Щербатова (дочка графа Строганова Г. С., внучка графа Потоцького Б.С. та правнучка Софії та Станіслава Потоцьких – Прим.авт.) підготувала лазарет на 50 ліжок (згодом він розширився до 250), якому судилося прожити довге, сповнене випробувань та самовідданого служіння справі відновлення здоров'я людей, життя. Широко проводились благодійні акції на користь комітетів Червоного Хреста, кошти від яких спрямовувались на лікування воїнів. В газеті «Подолія» за №96 від 17.09.1914р. повідомляється про благодійний концерт в м. Немирові, чистий збір від якого склав 471р.71коп. Там же відбулась безпрограшна лотерея з кінематографічними картинками на користь сімейств нижчих чинів, призваних до війська. Чистий збір від цієї акції склав 512р.52 коп.

Війна в якійсь мірі зрівняла людей всіх соціальних прошарків. Відновленням здоров'я поранених та хворих предметно опікувались члени царської родини, сім'ї колишнього прем'єра Росії П. А. Столипіна, княгині М. Г. Щерба-

тової, монахині жіночих монастирів... високе почуття громадянського обов'язку та милосердя сприяли ефективному лікуванню та сестринському догляду за пораненими та хворими в лазареті в маєтку княгині М. Г. Щербатової (на базі якого було в травні 1921 року створено санаторій, що в майбутньому дістав назву «Авангард»). Окрім штатної обслуги для цієї мети були задіяні члени обох сімей.

Епістолярний спадок княгині М. Г. Щербатової та її доньки, княжної Олександри, свідчать про величезну силу духу, щедрість, співпереживання, небайдужість до чужого болю. Допомагали солдатам та їхнім сім'ям, хворим та пораненим, забираючи їх із санітарних вагонів на залізничних станціях. Княгиня сприяла вирішенню різноманітних прохань окремих солдат Діючої армії: одні просили допомогти тютюном, папером, сірниками, теплими шкарпетками, рукавицями, башликом, чоботами, тощо; інші дякували за отримані посилки з подарунками, вітали Щербатових зі святами, дякували за чуйне відношення та ефективне лікування в лазареті: «...спасибо и спасибо Вам Сиятельство, что я у Вас был доволен лечением, Вы меня так доглядали, как моя милая мать...» (мова оригіналу - з листа Кіпріяна Зайця від 04.02.1917 р., Діюча Армія). Були листи-прохання про переведення хворих та поранених в лазарет з лікувальних закладів м. Києва та інших міст; листи-подяки від військових командирів Діючої Армії за надіслані подарунки воїнам; листи-подяки за направлення на санаторне лікування в Крим, за турботу княгині про дітей воїнів, призваних з Немирова та сусідніх сіл: «...спасибо Вам Сиятельство, что нас не забываете и за наших детей так заботитесь, как маминка..» (з листа).

Про якість надання медичних послуг в лазареті свідчать численні листи: «... 1916-го года. М. Октября, 4-го дня письмо от Григория Кравца, что лежал в вашем госпитале. Уведомляю я вам ваше сиятельство, что я слава Богу жив и здоров. Немного полегчало и поправился на четыре фунта. Каждую субботу взвешивают. Ну все скучно за вашим госпиталем. Я у вас лежал на 4-х подушках пуховых. А тут на одной сенной по-

душке лежу. Я лежу и про ваш госпиталь думаю... Спасибо Вам, ваше сиятельство, что вы меня отправили в Крым. Может даст Бог, выздоровею. И спасибо Вам, что вы мне дали денег 10 руб. Я как выздоровею, то я отслужу вам этих 10 руб. И еще прошу, Ваше Сиятельство, если не выслали этих карточек, что вы снимали, на мою родину, то прошу выслать. Больше таких новостей нет. И еще поклон Его В. Б. Билинскому и еще поклон г-ну Фершалу, и еще пок. сестре Выдемской, и еще пок. сестре Кормышаевой, и еще пок. хозяйке Ивановой, и еще пок. сестре Новицкой. Лучшего госпиталя нет...». «Их Сиятельству от Павла Ги-ренко - д. Супруновки, лечившегося в уважаемом Вашем комитетном лазарете Красного Креста. Ваше Сиятельство: приношу сердечную благодарность, за Ваш дорогой подарок, который я получил на Новый год от уполномоченного.

При получении, с полковой музыкой и криком «ура», я был тронут до слез и вспомнил о Вашей заботе к нам в тяжелые, переживаемые нами минуты. И всем товарищам я напомнил Ваш дорогой труд и заботу, и все приносят Вам глубокую благодарность за Ваши усердные труды. Пожелаю всего хорошего, Ваше Сиятельство, и осмеливаюсь просить ответа на мое письмо. Пока, слава Богу, хорошо стоим, всего достаточно и войска много. Против 1914 года все удовлетворительно».

Вищезгаданий лазарет був не єдиним в Немирові і функціонував до дня трагічної загибелі княгині. З її допомогою восени 1918 року було створено 56-й Немирівський резервний полк (петлюрівський), який стояв в Немирові до початку 1919 р. В 1918 р. і земля, і палац були конфісковані новою владою, але населення, яке любило та поважало княгиню із наданої їм землі виділило 40 десятин, де вирощували хліб та овочі, для харчування її сім'ї. У княгині навіть з'явилась «Охоронна грамота», підписана самим Х. Раковським, яка мала б захищати життя княгині та її сім'ї.

В палаці військові мали змогу переглядати вистави драмгуртка, що діяв при місцевій «Просвіті». 20 березня 1919р. владу в Немирові захоплює підпільний ревком на чолі з О. Є. Коваленко. Згодом в місто прибув 5-й радянський кавалерійський полк на чолі з Палієм. Селянське повстання на Немирівщині, яке розпочалося 8.05.1919р., змусило більшовиків на деякий час залишити Немирів. Завдяки зусиллям вінницького батальйону та проскурівського загону місто знову було зайняте червоноармійцями. Більше десяти разів місто переходило з рук в руки та лазарет безперервно виконував свою функцію незалежно від зміни влади у місті.

«Глубокоочтимая княгиня, молитвенно приветствую Вас и Ваших родных с Новым годом и

сердечно желаю доброго здоровья и душевного мира. Вся наша жизнь есть комом ожиданий и надежд: все думают люди о дальних и лучших грядущих годах, мечтая... Что принесет нам 20-й год XX-го столетия ни один смертный не знает, все сокрыто в воли Всевышнего...». Цей лист від священника села Чукова (до речі, двоюрідного брата Степана Руданського) отця Олександра був останнім, якого пошта принесла в палац княгині на Новий, 1920 рік. Це було 14 січня за новим календарним стилем, а через 7 днів княгині, її дітей та подруги не стало. Днем раніше загинув син княгині Володимир (Діма). Формально «червоного терору» в 1920 році в країні вже не існувало. Свідченням цього є документ, датований 17.01.1920р., який органи влади були зобов'язані телеграфом негайно розіслати на місця, щоб уникнути зайвих репресій. В подільських газетах цей документ оприлюднено 21.01.1920р. (за сумною іронією долі – в день розстрілу сімейства!)

В день розстрілу княгині та її доньки Немирівським волревкомом було видано наказ, в якому населення закликалось до мирних занять. Організована озброєна охорона пограбованого палацу та всього майна, створено комісію для обліку того, що залишилося, в т.ч. понівеченого, яка приступила до роботи 1 березня 1920 р.

В палаці, окрім існуючого лазарету, було відкрито народний театр, в якому відбулась вистава 10.03.1920 р., агрономічне училище, жіноча гімназія, початкове училище.

На звернення військового коменданта Немирова у волревком від 31.03.1920 р. з проханням про виділення меблів для комендатури, йому було рекомендовано звернутися в комісію по обліку майна кн. Щербатової. Комісія повідомила, що: 1) коменданту Орловському виділено 5 ліжок (замість 25, прим, авт.); 2) наявні інші ліжка належать лазарету; 3) видано дві дюжини стільців коменданту; 4) м'які дивани всі обірвані, а цілі вже призначені для Немирівського народного музею та затверджені Губвідділом освіти.

Ще 14.03.1920 р. Подільський ревком видав розпорядження Немирівському волревкому: «Негайно передати в розпорядження Губнаробразу (підвідділ охорони старовини) всі ікони і образи, взяті в маєтку кн. Щербатової, які проявляють з себе старовину і архітектурну вартість. Наказ цей обов'язковий до виконання».

В доповідній завідувача Брацлавського повітового землевідділу на нараді з питань землеустрою 21-22.05.1920р. відмічалась потреба заснування сільськогосподарських шкіл в колишніх маєтках... Наприклад, у маєтку кн. Щербатової. Там є дуже гарні помешкання, котрі залишились пустими, позаяк сім'я Щербатових забита Бо-

гунським полком. Майно цього маєтку взято зараз на облік...»

«У.С.С.Р Подільський Губернський Земельний відділ 9 липня 1920 р. № 52/2436 м. Вінниця

До Немирівського райревкому. З огляду на постанову Брацлавського ревкому від 14 липня 1920 р. Подгубземвідділ пропонує Немирівському райревкому передати Педагогічній Раді Немирівської школи з колишнього маєтку кн. Щербатової парк, дворець зо всім рухомим майном в ньому, себто: бібліотекою, книжними шафами, картинами, обстановкою, інвентарем як хатнім, так і сільськогосподарським, сад, город, двірцеві будинки службового значення, оранжерею і польову землю біля 25 десятин.»

1 лютого 1921 року Подгубземвідділом передано маєток Щербатової у розпорядження Подгубсанкуркомісії, яка просить Подгубкомдербуд відрядити інженера для зняття планів і складання кошторису на ремонт головного палацу та флігелів Немирівського маєтку.

«Инструктора Крашенинникова

Заявление

Для окончания работы по перевозке в Винницу художественных ценностей Немировского Дворца необходимо ассигновать дополнительно 50 тыс. руб., каковых прошу выдать для передачи комиссии, находящейся в Немирове.

11.02.1921 г.»

15.03.1921 «Подольский губернский комитет государственных сооружений просит Завгубкомгоссор 2 млн. руб. согласно копии акта на ремонт». Вже 30.03.1921 р. було виділено кредит на 500 тис. руб. на терміновий ремонт палацу.

13 травня 1921 р. В.І. Ленін підписав декрет «Про будинки відпочинку», які «організуються з метою надання робітникам та службовцям відновити свої сили та енергію на протязі отримуваної ними щорічної відпустки за найбільш сприятливих та здорових умов». Після видання цього декрету губернські відділи профспілок повсюдно пристелили до організації будинків відпочинку, широко використовуючи з цією метою колишні маєтки та особняки капіталістів і поміщиків.

Як показали подальші події, княгиня М. Г. Щербатова ще в 1914 р. визначила долю свого палацу, який приречений був залишитись лікувально-оздоровчим закладом.

Першим завідувачем Немирівським санаторієм був Абрам Мойсейович Черкаський (1921-1925 р.р.). Наступником його був Слуцький (із 1926 р.), якого направила Губпрофрада.

Працювала аптека. Було поліклінічне відділення з окремою аптекою.

Спочатку дітей було більше сотні, обслуговуючого персоналу - 31-47 чоловік (в залежності від завантаження оздоровниці).

У 1922 дітей було 249, а персоналу - 31. Хто потребував подальшого лікування - відвозили на лікування у Одесу, Київ. На ялинку дітям давали цукерки. Їжа була дуже скромна. Крупів майже не було. Користувались лише картоплею, мукою та овочами. Варили повидло і це було корисною добавкою до їжі. Співробітникам давали невеличкі пайки, бо грошей платили мало: ординатору - 80 крб., медсестрі - 15-18 крб.

На початку роботи санаторій утримував підсобне господарство: баранів, коней, свиней. Це певною мірою допомагало вирішувати продовольчі проблеми оздоровниці. На 5-му році її функціонування влада знайшла можливість надати санаторно-курортне лікування і селянам.

«Засідання Немирівського райвиконкому 21 квітня 1925 р. Слухали: Інформаційний доклад про стан Немирівського санаторію (т. Черкаський).

Заслухавши інформаційний доклад про стан санаторію райвиконком рахує необхідним поставити питання перед страховою нарадою про відведення в санаторії кілька місць для селян, як дорослих так і дітей.»

Нашадки ще мають належним чином оцінити вклад М.Г.Щербатової в облаштування дендропарку та міста Немирова, розвитку його інфраструктури, створення ряду виробництв, які в модернізованих варіантах успішно функціонують до цього часу: санаторій «Авангард», спиртовий завод, горілчана кампанія "Nemiroff".

Жителі міста за добрі справи в ім'я людей посмертно обрали її почесною громадянкою м.Немирова. За життя княгиня отримала заслужену подяку від Особливого комітету її Імператорської Величності Великої Княгині Єлизавети Федорівни: «Ея Сиятельству Княгине Марии Григорьевне Щербатовой. По приказанию Ея Императорского Высочества Великой Княгини Елисаветы Федоровны Исполнительная комиссия Особого комитета имеет честь сообщить, Ея Высочество, высоко ценя горячее содействие, оказанное Ею в руководимом Ею деле заботы о больных и раненых устройством лазарета для них, выражает искреннюю благодарность Вашему Сиятельству и просит передать Ея признательность всем содействовавшим Вам пожертвованиями и трудом в святом деле ухода за воинами, встретившими всюду у жертвователей самую сердечную заботу о себе».

Список літератури

1. Барнасюк О. С. Історія міста Немирова від найдавніших часів до сьогодення / Барнасюк О.С. – Вінниця, 2006.– 132 с.
2. Валько І. В. Немирів / Валько І. В., Мостовий М.Н. – К. : "Здоров'я",1971. – 18 с.
3. Дець В. С. Немирівщина від сивої давнини до кінця ХХ століття. / Дець В. С.– Немирів, 1999. – 212 с.
4. Дець В. С. Немирів / Дець В. С. – Одеса:"Маяк", 1978. – 52 с.
5. Лист-подяка княгині М. Г. Щербатової від Особливого комітету її Імператорської Високості Великої Княгині Єлисавети Федорівни за «15160 / Приватна колекція»
6. Лобко О. А. Поміщицькі маєтки Правобережжя в умовах соціально-економічної трансформації 1831-1917 років (за матеріалами володінь графів Потоцьких) / Лобко О. А. // Автореф. дис. канд. істор. н. – К., 2008. – 20 с.
7. Малаков Д. В. По Брацлавщині / Малаков Д. В. – М. : Искусство,1982. – 174 с.
8. Малаков Д. В. Минуле Немирова / Малаков Д. В. – К., 1998. – 112 с.
9. Малаков Д. В. Минувшина Немирова / Малаков Д. В. – К. : Майстерня книги, 2008. – 104 с.
10. Мостовий М. Н. Приїздить в Немирів / Мостовий М. Н., Нович М. З. – Одеса: Маяк,1965. – 32с.
11. Матеріали державного архіву Вінницької області (ДАВО) за 1914-1926 роки
12. Назаренко І. О. Місто Немирів / Назаренко І. О. – Немирів,2004. – 136с.
13. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. – К., 1985. – Т2. – С. 24-25
14. Петльований П. Біля витоків вічності / Петльований П.,Сенченко Н. – К. : ТОВ Видавництво Аратта, 2009. – 344 с.
15. Шенк Г. О. Немирів крізь віки / Шенк Г. О. - Вінниця: Континент-ПРИМ, 2001. - 160 с.
16. Aftanazy R. Materialy do dziejow residencji / Aftanasy R.– W., Т. Ха. – 1991. – s.191-195
16. Aftanazy R / Materialy do dziejow residencji / Aftanasy R. – W., Т. Хb. – 1991. – s.126-127

К ИСТОРИИ СОЗДАНИЯ САНАТОРИЯ «АВАНГАРД»

В. С. Киливник, П. В. Цвень (Немирів)

Изучены и обобщены исторические предпосылки создания санатория

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: **санаторий, история.**

TO THE HISTORY OF THE SANATORIUM "AVANGARD"

V. S. Kylyivnik, P. V. Tsven (Nemirov)

The prerequisites of the creation of the sanatorium "Avangard" have been studied and generalized

KEY WORDS: **sanatorium, history.**

Рецензент: д. мед. н., проф. О. М. Голяченко.